

Innehåll

Uppdrag
Underlag
Sammanfattning
Inledning
Platshistorik
Identifierade kulturvärden
Lagskydd enligt Kulturmiljölagen, KML

Uppdrag

Sakkunnigutlåtande kulturmiljö med anledning av föreslagen ny bebyggelse på blivande fastigheten Sändaren 2¹, inom ramen för pågående planprocess. Detta främst med hänsyn till närområdet, i form av Trångsunds begravningsplats och Tacksägelsekyrkan, m m. Senare har även en närmare bedömning av Gula Villans kulturvärden uttryckligen efterfrågats.

Anslutande till kulturmiljöanalysen lämnas även en bedömning av nybyggnadsförslag, i eget dokument.

Uppdragsgivare har varit HSB Bostad AB genom Mikael Runnäs.

PLATSEN

Situation, efter Semrén + Månssons programförslag. Grön streckad linje betecknar Trångsunds begravningsplats (Kapellet 3).

¹ bef. Hammarorp 2:17, bef. Sändaren 2 samt mellanliggande mark.

Underlag

Beställaren har tillhandahållit följande underlag:

- "181206 Trångsund" (programförslag) / Semrén & Månsson Arkitekter
- "Sändaren 2 Sitplan 20190213" (justeringar efter ny grundkarta) / Semrén & Månsson Arkitekter
- "191004 Illustrationsplan skiss utemiljö" (reviderat förslag) / Semrén & Månsson Arkitekter
- "Översyn av kulturmiljöinventering i Huddinge" / Stockholms Länsmuseum 2013:11
- Muntlig orientering av Soon Hammarström samt per mejl av Martha Skoog Giertz.

Därutöver har underlag och uppgifter även hämtats ur Huddinge kommuns kulturmiljöinventering 2003, offentliga arkiv och källor såsom Lantmäteriet, Huddinge kommuns bygglovarkiv, Stockholmskällan, internet et c.

Sammanfattning

Efter inventering på plats och i historiskt källmaterial har ur kulturmiljösynpunkt följande väsentliga huvudobjekt urskilts på platsen:

Tacksägelsekyrkan
Trångsunds begravningsplats
Dalarövägen, med anslutningen till Trångsund
Gula Villan

Samtliga bedöms som värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, men med lite olika tyngdpunkter och förutsättningar objekt för objekt. Detta beskrivs under avsnittet *Identifierade kulturvärden*.²

Gentemot dessa stående värden har sedan successiva nybyggnadsförslag enligt ovan bedömts, utifrån deras påverkan och hur de kunnat bearbetas. Dock redovisas dessa bedömningar separat i och med detta dokument.

Fotografier i rapporten är där inte annat anges tagna av undertecknad.

Stockholm 2019-04-04, rev. 2019-10-09³

Calle Althoff

Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden – K (KUL2), cert nr SC1019-16

Arkitekt SAR/MSA

² Med *kulturvärden* avses byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden. Samtliga dessa värden innefattas även i begreppet *kulturhistoriskt sammanhang*. (ref: BFS 2011:15 KUL 2).

De befintliga kulturvärdena som sådana existerar i princip oberoende av olika bebyggelseförslag. Men omvänt gäller förstås att alternativa bebyggelseförslag kan påverka kulturvärdena på olika sätt.

³ Revideringen avser uppdelning av *kulturmiljöanalysen* och *bedömningen av nybyggnadsförslaget* i separata dokument.

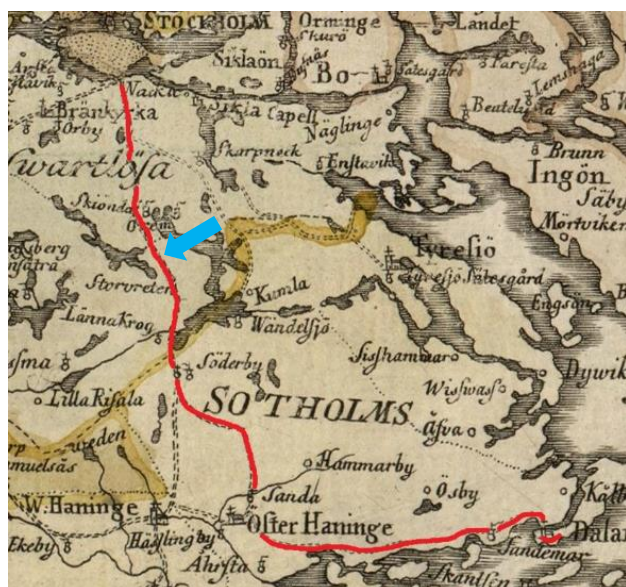
Inledning

Platsen för nybyggnadsförslaget, blivande fastigheten Sändaren 2, är belägen intill Trångsunds station mellan Dalarövägen och Gamla Nynäsvägen / Magelungsvägen. Åt nordost ligger järnvägen och Trångsunds station, åt nordväst, på fastigheten Sändaren 1 en större magasinsbyggnad för Shurgard, åt sydost ett nyexploaterat bostadskvarter (Mikrofonen 1 och 2). Åt sydväst, och på Dalarövägens motsatta sida ligger Trångsunds begravningsplats inom fastigheten Kapellet 3. I dess sydöstra del ligger Tacksägelsekyrkan. Se situationsbild ovan.

För att ge ett nödvändigt sammanhang åt kulturmiljöfrågorna tecknas nedan en översiktlig platshistorik.

Platshistorik

Platsen som idag präglas starkt av trafikmiljöernas närhet, har även historiskt varit just läget för viktiga kommunikationer. Den äldsta landsvägen är *Dalarövägen*, å tomtens sydvästra sida. Denna anlades från Stockholm till Dalarö i början av 1600-talet under den svenska stormaktstiden, då Dalarö befästes och fick både tull och lotsstation. Avstånden mellan gästgiverier och skjutshåll utstakades med milstolpar, var fjärdedels mil (2672 m). Även Postverket från 1636 betjänade sig av denna bättre vägstruktur. Under 1600- och 1700-talen var detta en av Stockholms viktigare vägar, om än mycket smal med dagens mått.

T v: Dalarövägens sträckning på karta från 1772 (Wikipedia). T h karta över Hammartorp 1760, beskuren (Lantmäteriet)

Här vid torpet Hammartorp anslöt på 1700-talet även vägen från det egentliga Trångsunds gård,⁴ vid Drevviken, ett vägmöte och en hållplats som är själva fröet till dagens tätortscentrum.⁵

Från östra Huddinge har man här även färdats vidare i mer öst-västlig riktning, t ex på väg från det ursprungliga Trångsunds gård mot Göta landsväg och Brännkyrka kyrka.

Trakten har bestått av skogs- och jordbruksmark för mindre torp, men inga större gårdar. Sommarbebyggelse vid Magelungen samt Fällans gård⁶ och Trångsund vid Drevviken är kända sedan 1700-talet.

Med byggandet av Nynäsbanan från Älvsjö (invigd 1901) och Trångsunds hållplats (station)⁷ uppstod den modernare knutpunkt som så småningom utvecklats till Trångsunds centrum. Tätbebyggelsen och den senare samhällsbildningen hänger alltså ihop med de utvecklade kommunikationsmöjligheterna.

⁴ Ritad och byggd av arkitekten C F Adelcrantz efter 1762, för eget bruk. Dåtidsens celebriteter och kulturelit samlades ofta här.

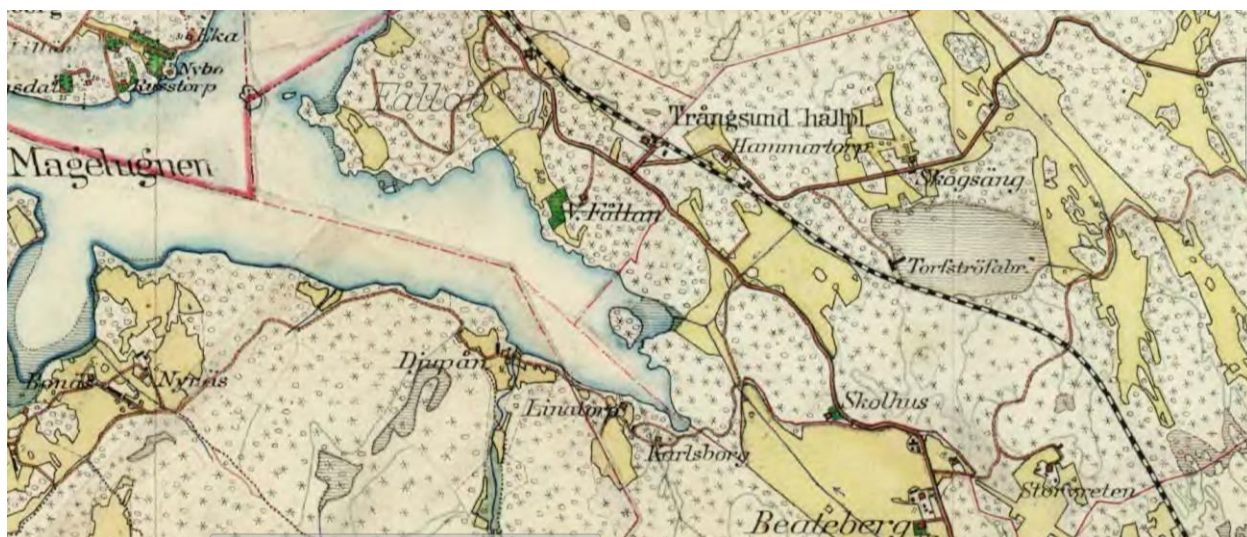
⁵ Anslutningens exakta läge kan ha skiftat, från ett senare skede motsvaras den av vägstumpen mellan *Gula villan* och *Kv Mikrofonens* parkering, medan den tidigare troligen låg något längre söderut.

⁶ Där C M Bellman vistades och diktade under sommaren 1773.

⁷ Dåvarande ägaren av Trångsunds gård, Gustaf Norström, upplät även mark för järnvägsstationen och tomter kring denna.

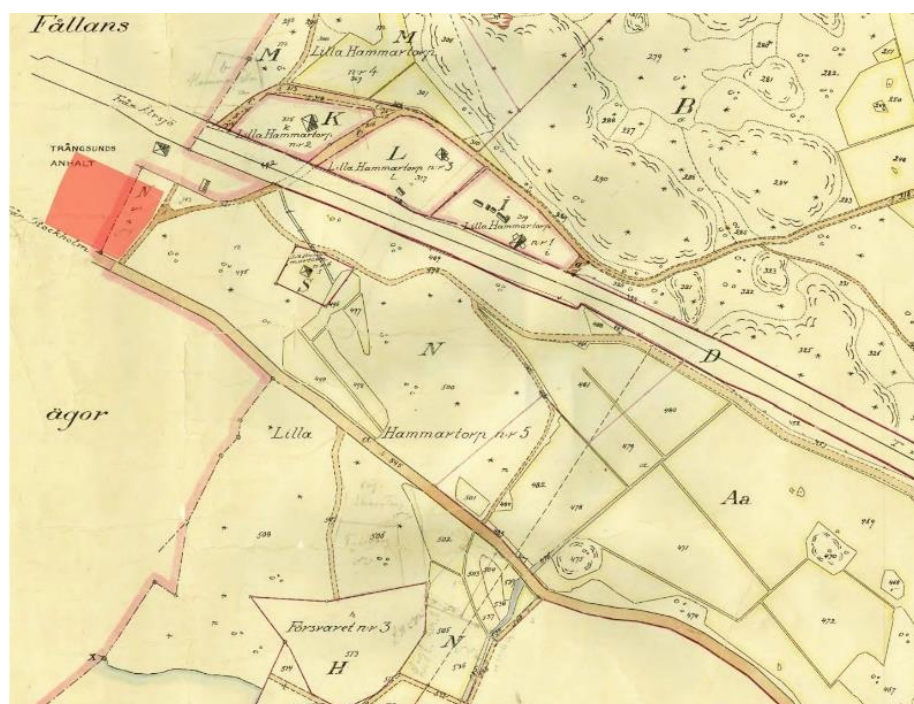
Trångsunds två första stationshus. Foto efter skriften Sägner och sanningar om Fållan (1983)

Häradsekonomisk karta omkring 1906, från Lantmäteriet. Fortfarande en helt lantlig situation, mest skog och jordbruksmark.

Viss tomtförsäljning inleddes strax efter järnvägens byggande, men tog mer fart i ett senare skede.

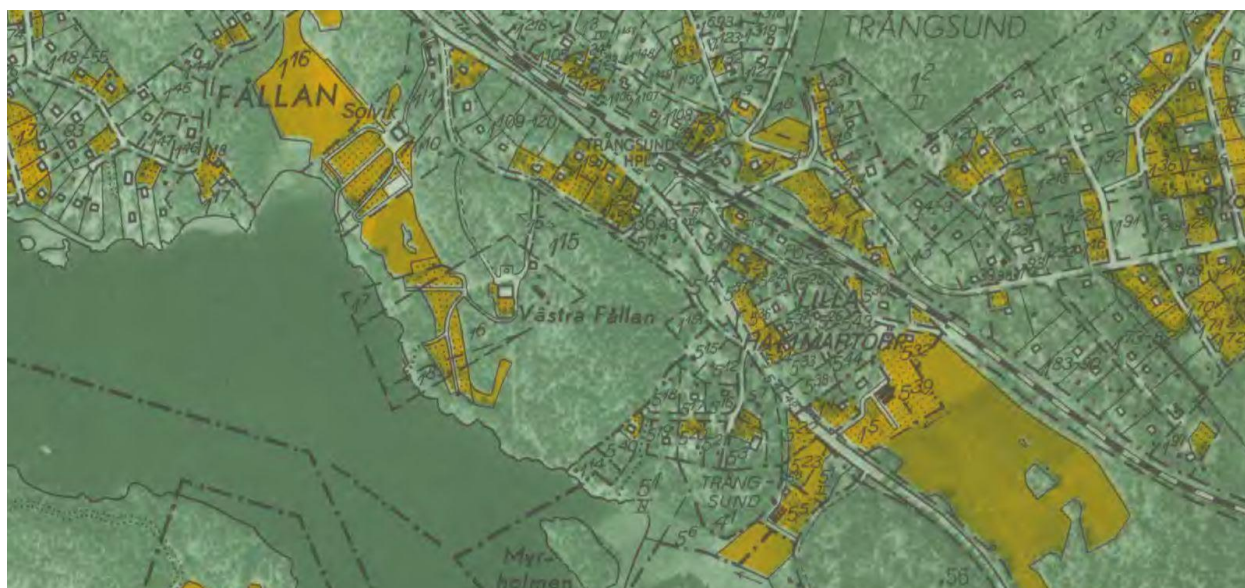
Under första världskriget anlades en del av en yttre befästningslinje för Stockholms fasta försvar, söder om nuvarande begravningsplats, vilket också hängde samman med kommunikationer och topografi.

Karta 1918 från Lantmäteriet, med blivande Sändaren 2 markerad i rött till vänster. Tomtexploatering intill järnvägen inledd.

Från 1910- och 20-talet avstyckades och såldes tomter för egna hem, t ex 1922 "lägenheten" för Gula villan intill stationen. Detta sköt på allvar sköt fart under 1930-talet. Flera olika villastäder bildades och utvecklades i närområdet, med koppling till järnvägens hållplatser.

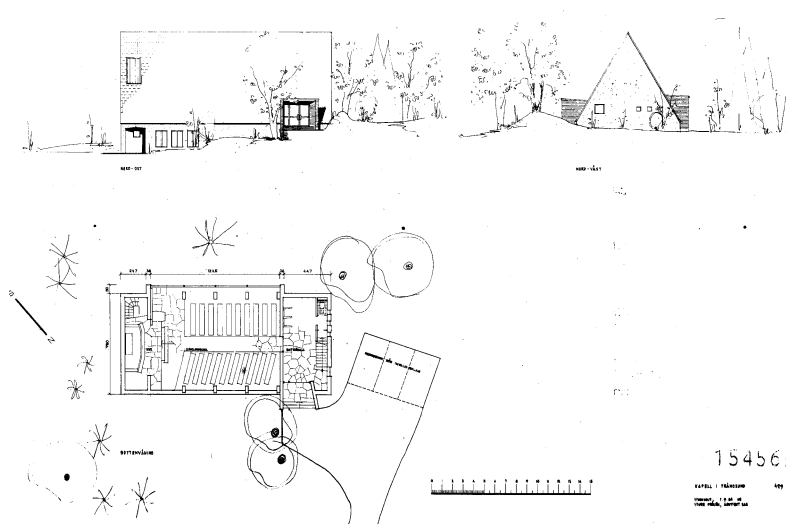
Under 1930-talet ökade bilismen, och landsvägen förbi Trångsund drogs i en ny rakare sträckning⁸, motsvarande "Gamla Nynäsvägen"⁹, vilket lämnade en del av den äldre Dalarövägen som lokalgata.

Ekonomisk karta 1951; villaområden i Trångsund. "Nynäsvägen" hade dragits rakare och närmare stationen.

I samband med planerna för Trångsunds utbyggnad till tätort i slutet av 1950-talet, byggdes Trångsunds kapell, nuvarande Tacksägelsekyrkan, 1957 efter ritningar av arkitekten Sture Frölén. Platsen var förstas lämplig såväl ur kommunikationssynpunkt, som att en solitär och vacker naturtomt fanns att tillgå här.

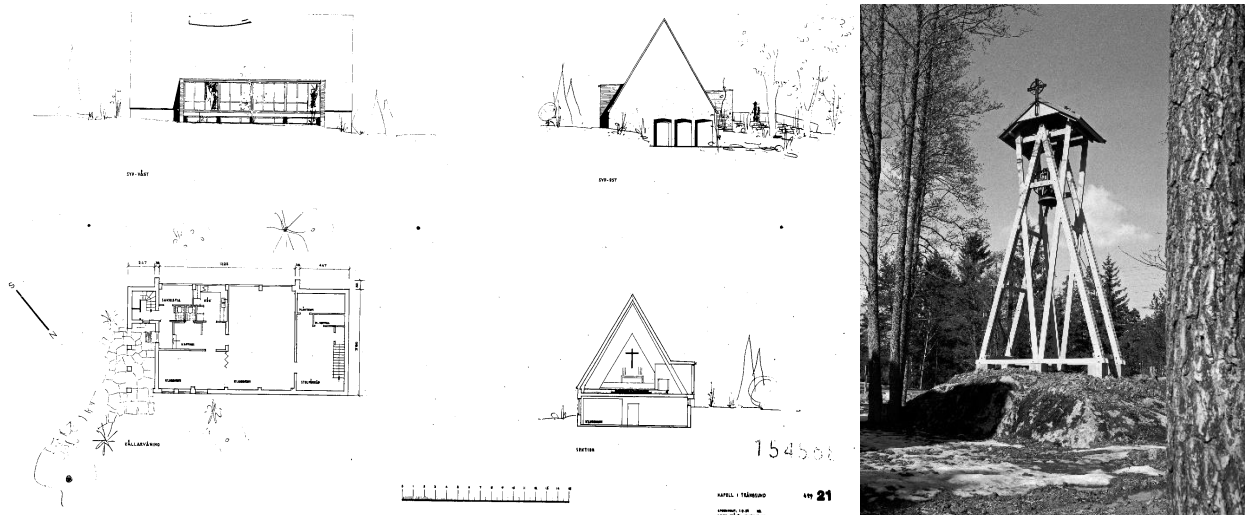
Kyrkan var ursprungligen annex inom Huddinge församling, men blev 1974 även församlingskyrka i den då nybildade Trångsunds församling. (Senare har en större församlingskyrka byggts i Skogås)

Kapell i Trångsund, ritning av arkitekt Sture Frölén. Foto t h av Sune Sundahl (ArkDes)

⁸ Arbetet utfördes som ett s k AK-arbete, d v s arbetslöshetsarbete. Över en del av denna sträckning har senare fastigheterna Mikrofonen 1 och 2 bildats och bebyggts.

⁹ Innan Nynäshamn och järnvägen dit anlades kring år 1900 fanns knappast skäl att tala om "Nynäsvägen", och "Gamla" blev den väl troligen inte förrän riksväg 73 byggdes 1973.

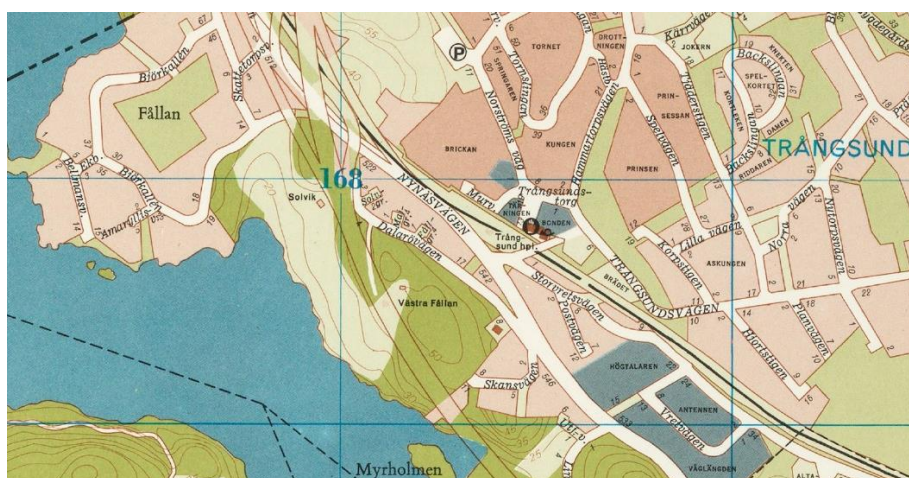
Kapell med klockstapel i Trångsund, av arkitekt Sture Frölén. Foto t h av Sune Sundahl (ArkDes)

Tacksägelsekyrkan idag, från söder respektive interiör.

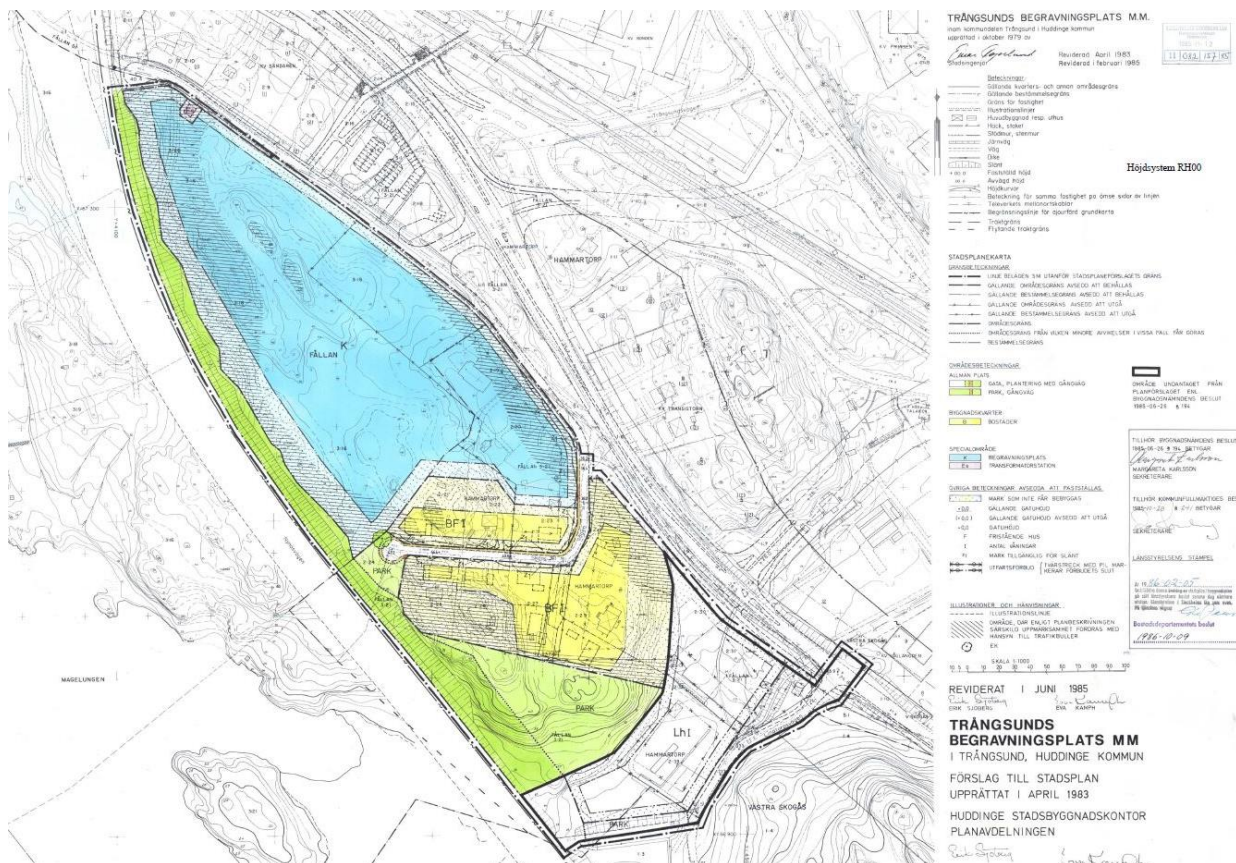
Arkitekt Frölén ritade 1970 en smärre ombyggnad av kyrkan, med skrudkammare, samtalsrum et c samt en ny sakristia i suterrängvåningens tidigare öppna portik.

Medan kyrkobyggnaden på ursprungsritningarna benämns *kapell i Trångsund* kallas den 1970 för *Trångsunds kyrka*, och har senare alltså fått namnet *Tacksägelsekyrkan*.

1969; viss centrumbebyggelse och arbetsplatsområden, samt planerad ny motorväg över Fållan. Klipp 1973. (Stockholmskällan)

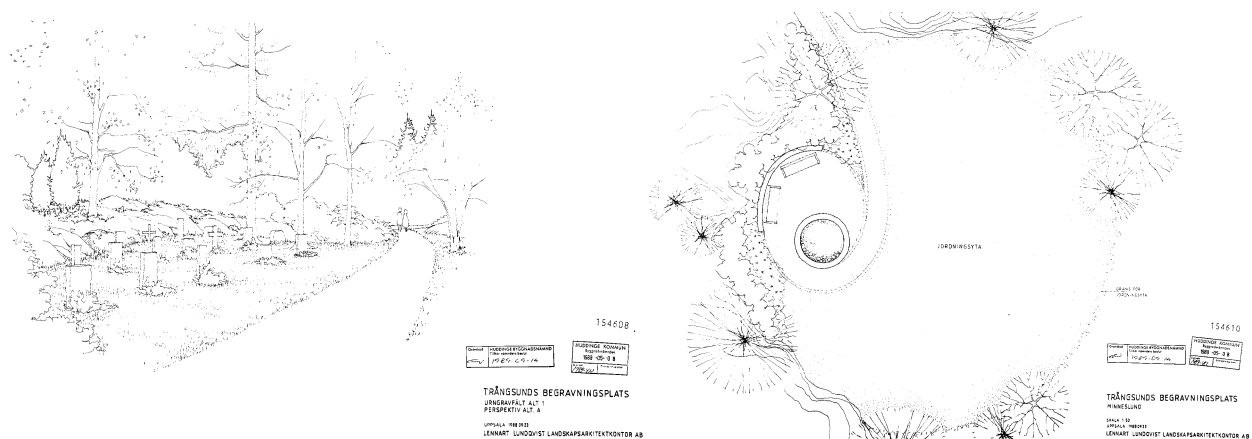
När så nuvarande riksväg 73 byggdes 1973 bröts den naturliga kontakten med sjön Magelungen, samtidigt som huvudtrafiken leddes undan från Trångsunds centrum. Stora protester, liknande Almstriden i Kungsträdgården, hade inte lyckats hindra vägbygget och bl a gården Västra Fällan revs. Ett större markområde i anslutning till kyrkan blev därmed avskuret från Magelungen. Från 1960-talet hade behovet av en begravningsplats i Trångsund utretts, och bl a bullerutredningar klarade vilka delar av området som kunde komma ifråga för gravsättningar (se t ex plankarta nedan). Området vid Tacksägelsekyrkan planlades slutligen för detta ändamål, genom stadsplan fastställd 1986.

Stadsplane-karta 1985; blå yta är nuvarande begravningsplats. Skrafferade ytor är ej avsedda för gravsättning p g a buller.

Intill planområdet var kvarteret Sändaren då fortfarande bebyggt med fristående småhus, samt hade vid Gula villan planlagts en mindre park och en infartsparkering för förbindelsen med Trångsunds station.

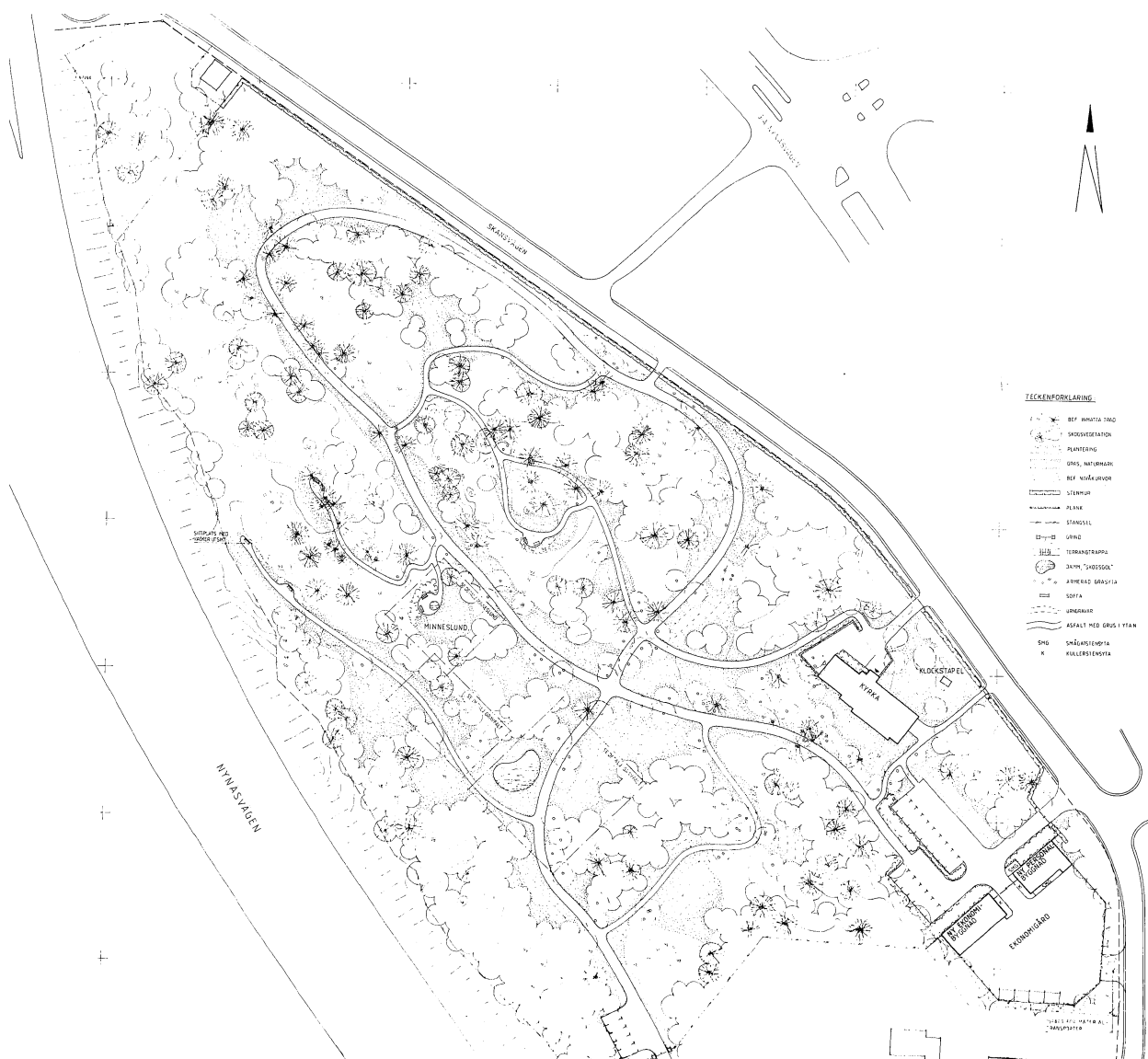
Den nya begravningsplatsen utformades av landskapsarkitekten Lennart Lundqvist¹⁰. Förutom gravanordningar, gångar och överordnad utformning har han även ritat de rubbelmurar med järngrindar et c som omger och definierar begravningsplatsen i hela dess utsträckning.

Perspektiv och ritning av Lennart Lundqvist, exempel.

¹⁰ Landskapsarkitekten Lennart Lundqvist, Uppsala, har projekterat många begravningsplatser men är numera pensionerad.

Begravningsplatsen byggdes från 1989, och de första gravsättningarna ägde rum 1990. De hittills utförda etapperna ligger främst i dess sydöstra delar, närmast kyrkan. Området åt nordväst, mot Kv Sändaren, är dock enligt uppgift från kyrkans personal alltså ämnat för begravningsplatsens framtida utveckling.

Lennart Lundqvists helhetsplan för begravningsplatsen 1989. Notera den fulla utsträckningen åt NV, ännu ej ianspråktagen.

I samband med begravningsplatsen byggdes även en ekonomigård med dito byggnader sydöst om kyrkan, samt tillbyggdes själva kyrkobyggnaden mot sin nordvästra gavel, med en del för hwc, kistförvaring, dekoreret et c, för att kunna fungera bättre som begravningskapell.

Tacksägelsekyrkan med 1990 års tillbyggnad åt höger samt murar och grindar mm av landskapsarkitekt Lennart Lundqvist.

Sedermera har planerna för Trångsunds överfart med flera vägar i närområdet reviderats, och t ex Gamla Nynäsvägen ytterligare dragits om. Genom en detaljplan 2008 har ett område, nuvarande fastigheterna Mikrofonen 1 och 2, intill kyrkan planlagts och exploaterats för bostadsändamål. Ur stadsbyggnadssynpunkt är detta kvarter tämligen misslyckat, och den hänsyn som kulturmiljöprogrammet anvisar har helt ignorerats. Den antagna planbeskrivningen innehöll direkt osanna konsekvensbeskrivningar för kyrkans och begravningsplatsens kulturmiljö¹¹. Den tidigare ytan för infartsparkering omvandlades till en privat, mycket trivial parkering för bostadskvarteret, i ett helt centralt läge för Trångsunds station. För omgivningen är det mesta i denna exploatering alltså beklagligt, och inget i dess utformning värt att tas till exempel för vidare ansvarsfulla åtgärder i närområdet. Utöver den permanenta skada som bebyggelsen genom sin fysiska utformning vållat kulturmiljön, har den även genererat intressekonflikter rörande kyrkans parkeringsplatser och klockringning.

Den D-formade bebyggelsen intill kyrkan är Mikrofonen 1 och 2. NV om dess parkering är Sändaren 2 och längst t v Sändaren 1 (hitta.se)

Nordväst om blivande Sändaren 2, på fastigheten Sändaren 1, har slutligen på senare tid uppförts en industriartad byggnad för förrådsuthyrningsföretaget Shurgard, där frånvaron av miljöskapande ambitioner eller hänsyn avseende kulturmiljö endast kan förstås utifrån det mycket trafikutsatta läget. Det bästa som kan sägas om denna exploatering är att den kanske har en viss bulleravskärmade effekt.

Från väster: Gula villan, blivande Sändaren 2, Sändaren 1 med Shurgards magasin, Magelungsvägen samt Trångsunds Station

¹¹ Där anges bl a (3 ggr) ett lämpligt/blivande avstånd av "50 meter från kyrkans område" för den nya bebyggelsen, medan den i verkligheten placerats bara ca 30 meter från kyrkobyggnadens fasad. En bedräglig tomtsektion visar dubbla trädrader mellan Dalarövägen och de nya husen, som på plankartan och i verkligheten aldrig har kunnat få plats.

Identifierade kulturvärden

Tacksägelsekyrkan

Kyrkan byggdes 1957 och var 1974 till 1987 även huvudkyrka i Trångsunds församling. Senare har dess roll som begravningskapell utvecklats i och med begravningsplatsens tillkomst.

Den ritades av en av sin tids mer produktiva arkitekter, Sture Frölén, som inte minst i Huddinge har efterlämnat flera byggnader av hög arkitektonisk kvalitet. Tacksägelsekyrkan är i sammanhanget ett mindre exempel, men har både uppenbar konstnärlig verkshöjd och många tidstypiska drag väl bevarade. Arkitekten torde ha tagit fasta på kyrkans skogliga belägenhet, och med de långt nerdragna takfallen av skiffer givit den en välstämd "hyddlik" karaktär. I samspel därmed byggdes även en fristående klockstapel av trä på en bergknalle intill. 1970 ritade Frölén även en ombyggnad av kyrkans undervåning.

I och med begravningsplatsen tillbyggdes kyrkan med en funktionell del för begravningsverksamheten, efter ritning av arkitekt Olle Wallerstedt. Tillbyggnaden ansluter i sektion och material till Fröléns ursprungliga kyrka, på ett sätt som inte förtar dennas kulturvärden. Tillsammans med den landskapsarkitektur, de anläggningar, gravanordningar och murar et c som tillkom för begravningsplatsen, skapades en ny gemensam kulturmiljö inom kyrkans bebyggelseområde.

I Huddinge kommuns kulturmiljöinventeringar¹² är Tacksägelsekyrkan upptagen, och är därmed *kulturrehistoriskt särskilt värdefull* i plan- och bygglagens mening. Behovet av särskild hänsyn vid bygglovhandläggning och planarbete med anledning av detta, anges också.

Kulturmiljövärdering: Kyrkobyggnaden har med sina ursprungliga kvaliteter och senare tillägg sådana kulturvärden att den under alla omständigheter kan anses som *särskilt värdefull*.

Minneslund och urngravar (bilder från Svenska kyrkans hemsida)

Trångsunds begravningsplats

Efter ett länge känt behov och decenniers förarbeten¹³ tillkom begravningsplatsen med urngravar och minneslundar 1990. Den utformades av kyrkogårdskonsulenten och landskapsarkitekten Lennart Lundqvist¹⁴. Den är omsorgsfullt ritad i helhet och detaljer, och utnyttjar väl platsens topografi med kuperade bergknallar och planare gräsytor emellan, där ljusa öppningar i trädvegetationen skapats. Utnyttjandet av topografin gör också ljudmiljön oväntat men rimligt fridfull, trots trafikledernas närhet.

Gravkvarteren ligger i mindre gläntor eller ängsfickor, på småskaligt och vackert sätt. Askklundar, murar, bänkar, trappor, minnestavlor och armaturer, et c är omsorgsfullt formgivna och utförda med kvalitet i material. Längs hela Dalarövägen markerar en låg befästade stenmur begravningsplatsens utsträckning, inklusive dess framtida utbyggnadsområde. Murens form och läge på distans från vägbanan, med en gräsbevuxen vägren, betonar på ett positivt sätt miljöns *rurala* karaktär vid den gamla Dalarövägen.

Begravningsplatsen har till form och funktion, som en yngre årsring, adderats till den äldre kyrkobyggnaden och utgör tillsammans med denna nu en större helhet.

¹² "Reviderad kulturmiljöinventering Rapport 2003:20" samt "Rapport 2013:11 Översyn av kulturmiljöinventering i Huddinge"

¹³ Handlingar i kyrkoarkivet har tyvärr inte kunnat studeras, då det förvaras i Stockholms Stadsarkiv som varit under flytt.

¹⁴ Lennart Lundqvist Landskapsarkitektkontor AB, andra eventuellt medverkande upphovsmän framgår inte av ritningarna.

Begravningsplatsen är tillsammans med kyrkan inkluderad i Huddinge kommuns kulturmiljöinventering i översynen 2013¹⁵ och därmed även konstaterat *kulturhistoriskt särskilt värdefull* i Plan- och bygglagens mening.

Kulturmiljövärdering: Begravningsplatsen är i sig vackert och konstnärligt utformad av en mycket förfaren kyrkogårdsarkitekt, och bildar dessutom tillsammans med den äldre kyrkobyggnaden en större helhet av arkitektonisk kvalitet. Den är *särskilt värdefull*.

Karta över hittills ianspråktaget område av begravningsplatsen, dess sydöstra del (från Svenska Kyrkans hemsida)

Begravningsplatsen omges av rubbelmurar med järngrindar.

¹⁵ Rapport 2013:11; Översyn av Kulturmiljöinventering i Huddinge/Stockholms Länsmuseum.

Dalarövägen

*Dalarövägen*¹⁶ är den äldsta vägsträckan på platsen¹⁷, och var på 1600- och 1700-talen en av Stockholms viktigaste färdvägar. Den har därmed historisk betydelse, och kan fortfarande följas till största delen från Stockholm till Dalarö.¹⁸ Ett antal milstenar och bl a gästgiveribyggnader finns bevarade på flera platser längs vägen. Till *Dalarövägen* anslöt här landsvägen från den egentliga *Trångsunds gård* vid Drevviken. Här fanns sålunda *Trångsunds (gårds) hållplats*, sedermera *Trångsunds anhalt och järnvägsstation*. Läget motiverade t ex senare Tacksägelsekyrkans strategiska placering.

I nordväst vid transformatorn kan fortfarande tillfarten till den nu rivna gården *Västra Fållan* skönjas.

Kulturmiljövärdering: genom dess läge, som delsträcka av en större helhet, och som fragment av ett äldre kulturlandskap är vägen *särskilt värdefull*, och dess dimensioner samt landsvägsmässiga inramning av vegetativa zoner, vägrenar och träd tydliggör detta. Att vägsträckan fortsatt kan uppfattas så, och inte bara som en infart till Shurgard, har stor betydelse. Rent materiellt bör den dock tåla förnyelse.

Det sätt som begravningsplatsens murar gränsar till vägen är alltså väl gestaltat, medan den påträngande byggnaden på Mikrofonen 2 tvärtom bryter sammanhanget på ett mycket olämpligt sätt.

T v byggnaden på Mikrofonen 1 mitt emot kyrkan. T h: vägen söderut förbi begravningsplatsen, vid dess norra grind. (Google)

Sändaren 2 (blivande)

Sändaren 2 kommer att motsvara en sammanläggning och smärre justering av tre befintliga fastigheter, varav Hammartorp 2:17 enligt nedan är en. På övriga två har tidigare småhusbebyggelse redan rivits, efter vilka topografin bär spår, men några särskilda kulturmiljöaspekter har inte nu uppfattats.¹⁹

Däremot kan utformningen av ny bebyggelse och ny vegetativ struktur på tomten förstås bidra positivt till, eller motverka, uppfattningen av omgivande kulturmiljövärden. Se separat bedömning av nybyggnadsförslag.

Kulturmiljövärdering: utöver Gula Villan enligt nedan, har inga särskilda kulturvärden identifierats inom blivande Sändaren 2.

¹⁶ Namnet förefaller tidvis ha vacklat, då den på vissa kartor benämnts *Skansvägen*, men är nu åter det historiska *Dalarövägen*. Detta ansluter följande till vad Kulturmiljölagen stadgar om god ortnamnsred.

¹⁷ Den väg på platsen som senare benämnts "*Gamla Nynäsvägen*" tillkom först på 1930-talet, som ett arbetslöshetsarbete.

¹⁸ Se t ex https://sv.wikipedia.org/wiki/Dalar%C3%B6v%C3%A4gen#cite_note-4

¹⁹ Eventuella naturvärden ingår inte i denna analys, men så vitt vi kan utläsa av de senaste situationsplanerna finns inte längre tanken att bevara någon ursprunglig natur på tomten.

Gula Villan, fotografier av Google 2010 när den var frikyrkolokal.

Gula Villan, Hammartorp 2:17

Nuvarande fastighet *Hammartorp 2:17* utgör del av den äldre *Lilla Hammartorp 5:4*, avstyckad 1922 av Trångsunds ägare, häradshövding Gustaf Norström. Köpare var en fröken Gerda Peterson, som avsåg bo och bedriva handel här. Så småningom avsöndrades delar av tomten mot järnvägen samt för dragningen av den senare s k *Gamla Nynäsvägen*, varefter tomten torde ha fått nuvarande mindre utsträckning.

På tomten finns idag en villa, med spritputsad betongsockel, gul träpanel, vita dörrar och fönster samt plåttak. Möjligen har den ursprungligen haft tegeltak (vilket enkelt skulle kunna återställas). Grunden har fuktisolerats i modern tid, och träfasaderna har smärre reparations- och målningsbehov vilka dock är av enkel natur. Namnet "Gula villan" förefaller lokalt tämligen etablerat.

Inga ursprungsritningar har påträffats i Huddinge kommuns bygglovsarkiv²⁰, varför byggnadsår och upphovsman är osäkra. Dock tyder den vårdat klassicerande arkitekturen på att den härrör från 1920-talet med en mindre felmarginal, vilket alltså sammanfaller väl med tomtbildningen.

Helhetsproportionerna, de precist och vackert utformade småspröjsade fönstren, de omvikta gesimserna och pelarbildande knutarna, et c, pekar på en inte oäven arkitekt. Men de exakta omständigheterna har alltså inte kunnat klarläggas.

Byggnaden avsågs redan från början att inrymma en speceri- och diversehandel, i kombination med boende. Uttryck för detta är t ex de större fönstren å sydöstra gaveln, mellan vilka butiksentrén är. Byggnaden är alltså individuellt och specifikt utformad för detta innehåll, och denna plats.

Affärsläget var strategiskt, mellan landsvägen och Trångsunds station. Från 1949 och 1951 finns olika tillbyggnadsförslag som antyder expansionsbehov. Ritningarna återger både färghandel och matbutik.

På senare år har byggnaden i stället varit frikyrkolokal, varvid ett symboliskt kors varit placerat på dess långsida åt Magelungsvägen.

Fasta parkmöbler av betong i trädgården antyder också en mer offentlig än privat funktion i senare tid.

Kulturmiljövärdering: byggnadens arkitektoniska kvaliteter tillsammans med dess individualitet och historiska lokala funktion vid Trångsunds station talar för att den kan anses som *särskilt värdefull*.²¹ Den är idag den äldsta byggnaden på platsen, och den sista som berättar något om villabebyggelsen här från tidigt 1900-tal. Byggnaden har i sig sådana egenskaper att den ur långsiktigt perspektiv skulle bidra med både lokalhistoriskt värde och positiv estetisk kvalitet.

Dock har närområdet på senare tid behandlats så helt utan kulturmiljöperspektiv att den idag står tämligen sammanhangslös i en starkt förändrad omgivning, där den i själva verket utgör en sista rest av platsens 1900-talsbebyggelse. Det återstår att visa hur den skulle kunna samexistera med exploatering av blivande Sändaren 2, vilket så här långt inte heller förefaller ha varit avsikten.

²⁰ I tomtköpeavtalet framgår dock att ritningar av byggnaden skulle redovisas och godkännas för stamfastighetens ägare.

²¹ Vid bedömningen kan man inte utgå från nuvarande tillstånd, där byggnaden är tillbommad, väsentliga byggnadsdetaljer göms bakom plywood och smärre underhållsbehov föreligger. Någon inre besiktning har inte gjorts i detta sammanhang.

Lagskydd enligt Kulturmiljölagen, KML (1988:950)

KML:s inledande bestämmelser är alltid tillämpliga på kulturmiljön i dess vidare mening, medan de specifika kapitlen för fornminnen (2kap), byggnadsminnen (3 kap), kyrkliga kulturminnen 84 kap), et c anger särskilda regleringar för dessa kategorier.

Tacksägelsekyrkan med bebyggelseområde är inte skyddad som *kyrkligt kulturminne* enligt KML kap 4, genom tillkomstår eller särskilt beslut. Detta innebär dock inte att den i sig inte ändå kan anses ha motsvarande kvaliteter (*kultuhistoriskt värde motsvarande fordringarna för byggnadsminne*) vid en prövning enligt t ex PBL.

Trångsunds begravningsplats är inte heller skyddad enligt KML kap 4, genom tillkomstår eller särskilt beslut.²²

För Sändaren 2 och dess närområde saknas registrerade objekt i såväl RAÄ:s Bebyggelseregister som Fornminnesregister (Fornsök).²³

²² Begravningslagen är förstås tillämplig, medan Brottsbalkens förbud mot *störande av kyrklig förrättning*, såsom t ex begravning et c, sannolikt mer undantagsvis torde aktualiseras. (Jämför dock äldre begrepp såsom *kyrkofrid*.)

²³ Att inga fornlämningar hittills upptäckts utesluter inte att sådana ändå möjligen kan påträffas.

Bedömning av nybyggnadsförslag med hänsyn till kulturvärden

Innehåll

Uppdrag
Underlag
Kulturvärden
Bedömning av aktuellt nybyggnadsförslag

Uppdrag

Bedömning av nybyggnadsförslag, anslutande till redovisad kulturmiljöanalys (sakkunnigutlåtande) med anledning av föreslagen exploatering inom blivande fastigheten Sändaren 2¹(i eget dokument).

Uppdragsgivare har varit HSB Bostad AB genom Mikael Runnäs.

PLATSEN

Situation, efter Semrén + Månssons programförslag. Grön streckad linje betecknar Trångsunds begravningsplats (Kapellet 3).

¹ bef. Hammarorp 2:17, bef. Sändaren 2 samt mellanliggande mark.

Underlag

Beställaren har successivt tillhandahållit följande underlag:

- "181206 Trångsund" (programförslag) / Semrén & Månsson Arkitekter
- "Sändaren 2 Sitplan 20190213" (justeringar efter ny grundkarta) / Semrén & Månsson Arkitekter
- preliminära modellvyer i Enspace (som inte återges här.)
- "191004 Illustrationsplan skiss utemiljö" / Semrén & Månsson Arkitekter
- "191004 principsektioner gata"
- 191021 tre slutliga bilder (renderingar) på förslaget, Semrén & Månsson Arkitekter

De tre sistnämnda återges sist i detta dokument.

Nybyggnadsförslaget har alltså bearbetats efter hand, och den version som här bedöms är den tredje synpunkter lämnats på. Men det är alltså bara denna senaste, som det framgår av olika dokument, som här bedöms och utlåtande nu lämnas över.

Kulturvärden

Kulturmiljöanalysen har identifierat följande huvudsakliga kulturvärden på platsen:

Tacksägelsekyrkan
Trångsunds begravningsplats
Dalarövägen, med anslutningen till Trångsund
Gula Villan

Samtliga bedöms som värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, men med lite olika tyngdpunkter och förutsättningar objekt för objekt.

Gentemot dessa har nybyggnadsförslaget slutligen bedömts, utifrån vilken påverkan det har och kan bearbetas. Slutsatserna framgår nedan.

Stockholm 2019-10-31

Calle Althoff

Certifierad sakkunnig kulturvärden – K (KUL2), cert nr SC1019-16

Arkitekt SAR/MSA

Bedömning av aktuellt nybyggnadsförslag (situationsplan och gatusektion enligt ovan, samt bilder/illustrationer)

Från kulturmiljösynpunkt kan endast förslagets påverkan på befintliga kulturvärden bedömas. Dess egna eventuella kulturvärden hör till framtiden, och även inre kvaliteter är en annan fråga. Med det sagt kan ändå olika formspråk vara möjliga, och att en inte oväsentlig faktor i det här sammanhanget är vad olika arkitektoniska uttrycksmedel gör gentemot kulturvärdena.

Bebyggelseförslaget har sedan 190404 reviderats för att bättre hantera bullerproblem på tomten, och därvid fått en mer sluten kvarterskaraktär. De tidigare slutsatserna återges nedan (*i kursiv*) med nu aktuella kommentarer:

Gula Villan

Förslaget är oförenligt med ett bevarande av Gula Villans kulturvärden, och det är inte uppenbart hur en möjlig bearbetning skulle se ut för att tillgodose detta.

- kvarstår

Dalarövägen

Bebyggelsen bör skiljas från Dalarövägens hårdgjorda ytor, så att en vegetativ randzon (vägren) tydligt kan uppfattas förbi. Ifall denna zon blir tomtmark kan den möjligen anges som prickmark, eller annars hellre höra till gatumarken.

- En välgörande, obebyggd förgårdsmark med djupet 2,0 meter visas nu längs större delen av kvarteret, men saknas ännu framför den västra huslängans gavel (enligt illustrationsplanen).
 - Förgårdsmarken är ett bra grepp för vägens landskapsrum, men där proportionen mellan dess djup och fasadhöjden fortfarande kan kännas något pressad.
 - Förgårdsmarken behöver dock vara fullständig längs hela kvarteret, även för att balansera den gröna situationen å begravningsplatsens sida.
 - Den bör även vara mer kontinuerligt grön/planterad än redovisat. För närvarande är klart mindre än halva sträckan redovisad som grön (enligt illustrationsplanen). I princip kan där hårdgörning är praktiskt nödvändig t ex gräsarmering ("gräsbetong") förslagsvis övervägas.
 - För övrigt bör även säsongsaspekten på föreslagen vegetation beaktas, så att upplevelsen av den blir giltig under hela eller åtminstone en större del av året.
- Den föreslagna trädraden mellan GC-vägen och körbanan är även ett värdefullt inslag, för att frigöra vägen från husfasaden.
 - Träden, med erforderliga tekniska anordningar, bör säkerställas genom föreskrift i detaljplanen.
 - Träden kan om möjligt gärna få bli högre än redovisat. Säsongskaraktären bör beaktas.
- Utformningen med ett i stort sett slutet kvarter, innebär ett närliggande högt, platt och monotont fasadliv, som för Dalarövägen motverkar dess rurala karaktär.
 - Även om mer av en vegetativ mellanzon nu tillskapats på ett positivt sätt, bör kunna prövas att med arkitektoniska medel även kan göra fasaderna *åtminstone åt denna sida* mer upplösta och skuggbildande, et c.²

Man skulle fö gärna se ett överordnat kommunalt program för Gamla Dalarövägen i hela dess sträckning, men i väntan därpå bör förutsättningarna vid Sändaren 2 åtminstone inte sättas ur spel genom denna exploatering.

² Utan att anlägga närmare synpunkter på det föreslagna formspråket i sig, skulle denna sida av kvarteret kunna få ett mer särskilt uttryck, av hänsyn till både kulturvärdena *Dalarövägen* och *Begravningsplatsen*, enligt kulturmiljöanalysen.

Begravningsplatsen

Hänsyn bör även tas till gravplatsernas utbyggnadsområde³ mitt emot Sändaren 2, på så sätt att det fredas från "extroverta" inslag, såsom t ex stora fönster, balkonger, terrasser et c, där till exempel ett för begravningsplatsen störande uteliv eller väl privat ineliv kan pågå.

För att tydliggöra perspektivet, kan begravningsplatser förstås som (utöver gravplatserna i sig) ostörda, koncentrerade och stämningsfulla "minnesrum" för sörjande besökare, vilkas upplevelser kan vara av högst privat karaktär. Den grundläggande frågan blir då om, och i så fall på vilket sätt som, bostadshus kan sammanföras så nära med en begravningsplats.

Byggnadernas avstånd, höjd och utformning i relation till kullens topografi bör studeras närmare i en genomgående sektion.

- Bebyggelsen har i och med kvartersutformningen och sin höjd ändå kommit nära och blivit dominerande gentemot begravningsplatsen, vilket förstås är negativt för denna.
- Fasadernas bl a uppdrivna⁴ arkitektoniska karaktär gör inte heller något påtagligt för att motverka detta. De kunde t ex vara *lägre*, mer *uppbrottna*, *skuggbildande*, *rastrerade*, *mörkare*, et c. D v s utformade med arkitektoniska medel som bidrar till att motverka konflikten mellan begravningsplatsens behov av kontemplativ ostördhet å ena sidan, och exploateringen av Sändaren 2 för bostäder å andra sidan.
- Det är alltså upp till nybyggnadsförslaget att visa att sammanställningen av bostadskvarter och begravningsplats alls kan vara möjlig, och att lokaliseringen ur allmän synpunkt därmed är lämplig.

Buller på begravningsplatsen

Har de akustiska utredningar som gjorts i lika grad beaktat eventuella negativa konsekvenser för begravningsplatsen, genom den nya bebyggelsens utformning? (D v s, ifall de nya husen riskerar att reflektera in trafikbuller mot begravningsplatsen). Annars föreslås så ske.

- Den ändrade, mer skärmbildande, kvartersutformningen förstärker rimligen farhågorna. Att det nya kvarters- och fasadlivet kan fungera som en bullerreflektor in mot begravningsplatsen verkar högst troligt, men det bör förstås verifieras av akustisk specialist.

³ D v s som nu betecknats "Tacksägelsekyrkans kyrkogård". Begravningsverksamheten (och dess fridsbehov) är beständig över tid, och med ett högst sannolikt framtida expansionsbehov inom befintliga planer. D v s, i takt med att befolkningsutvecklingen så ökar också behovet av gravplatser. En annan slutsats förutsätter nog kyrkogårdsförvaltningens uttryckliga medverkan.

⁴ Mer konstaterande än värderande; pulpettaken ger med sin högdal vänd utåt ett uppdrivet fasadliv och en rumsligt starkt planbildande verkan.

Diagram illustrating a cross-section of a road layout, showing various elements and dimensions:

- KYRKOGRÄD**: Churchyard area with trees.
- BEF. MUR**: Curb wall.
- BEF. GRÖN STÖDREMSA 1,5 m**: Green curb reinforcement.
- KÖRBANA 5,5 m**: Roadway width.
- GATUBRÄD 4,5 m**: Sidewalk width.
- GATUBRÄD 11,7 m**: Total sidewalk width.
- NY FASTIGHETSGRÄNS**: New property line.
- NY BEBYGGELSE**: New building.
- FGM 2,0 m**: Fill material.
- SKELETTJORD**: Skeleton soil.

PRINCIPSEKTION DALARÖVÄGEN

Sändaren 2, Trångsund; Bedömning av nybyggnadsförslag / Calle Althoff rev. 2019-10-31

Slutlig bild 191021, från luften (beskuren)

Slutlig bild 191021, från stationen (beskuren)

Slutlig bild 191021, från Gamla Dalarövägen.